

УДК 821(4)'04.09-055.2:581.527

Головій О. М.

к. ф. н., доцент кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

**ЖІНОЧІ ГОЛОСИ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ
(НА МАТЕРІАЛІ ХРЕСТОМАТІЇ «ЄВРОПЕЙСЬКЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.
ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЛОРИЛЕГІУМ»)**

Дискурс європейської «жіночої літератури» тягнеться від часів античності, однак в силу культурно-історичних та світоглядних причин до XIX століття він представлений лише поодинокими іменами та творами жінок-письменниць. Новітня література включає потужний пласт «жіночих текстів», однак і вони не займають належного місця в літературному каноні. Показово, що Г. Блум серед двадцяти шести письменників західного літературного канону відводить місце лише трьом жінкам – Емілі Дікінсон, Джордж Еліот та Вірджинії Вульф [1]. Г. Улюра охарактеризувала тенденцію замовчування жіночих імен у літературі та ігнорування значення їхньої творчості жартівливим афоризмом: «дев'яносто відсотків тих, кого в історії мистецтв називаємо “анонімами”, насправді були “анонімками”» [5, с. 3]. Сучасні літературознавці поступово оприявнюють «анонімки», однак «білих плям», пов'язаних із творчістю жінок, залишається чимало. Показова в цьому аспекті хрестоматія «Європейське середньовіччя. Літературний флорилегіум», упорядкована Б. Щавурським та видана в 2020 році [2]. Видання яскраво ілюструє результат усунення жінок із літературного процесу епохи Середньовіччя: у чималому зібранні (944 сторінки) представлена творчість лише трьох мисткинь: французьких письменниць Марі де Франс (друга половина XII ст.) та Крістіни де Пізан (1365 – 1430), італійської поетеси XIII ст. Комп'юти Донцелля.

До речі, в енциклопедичному довіднику «Зарубіжні письменники» (Тернопіль, 2006) статті про цих авторок відсутні, як і про інших представниць середньовічного письменства [3]. Г. Улюра у важливій у контексті «боротьби за канон» жіночої літератури праці «Ніч на Венері: 113 письменниць, які сяють у темряві» [5] теж не подає про них інформації. Серед середньовічних «творчинь релігійних і метафізичних текстів» [5, с. 27] дослідниця згадує Гертруду Гельфтську (Німеччина, XII ст.), Катерину Сієнську (Італія, XII ст.) та Терезу Авільську (Іспанія, XIV ст.); окремі есе присвячує творчості німецької авторки XI ст. Гільдегарді Бінгенській [5, с. 23 – 25] та скандинавській письменниці Бригіді Шведській [5, с. 27 – 29].

Щодо специфіки представлення Марі де Франс, Крістіни де Пізан та Комп'юти Донцелля у виданні «Європейське середньовіччя. Літературний флорилегіум», то воно традиційне для хрестоматії: коротко подана інформація про життя письменниць (достовірних біографічних фактів збережено дуже мало), лаконічно охарактеризовано їхню творчість та представлено художні тексти, перекладені на українську мову (їх теж збереглося небагато).

Марі де Франс – найбільш відома серед трьох авторок як у літературознавчому дискурсі, так і в контексті літературної освіти. Авторка вважається основоположницею ле – особливого жанру куртуазної літератури; ліро-епічного

пригодницького оповідання, ґрунтованого на сюжетах із кельтських легенд («lais bretons»). Відповідно у «Літературознавчій енциклопедії» (Київ, 2007) стаття, присвячена термінологічному визначенню «ле», містить згадку і про Марі де Франс (в енциклопедії – Марію Французьку) як авторку найвідоміших в історії літератури куртуазних оповідок [4, с. 546]. У найбільш популярному вузівському підручнику із середньовічної зарубіжної літератури авторства є М. Шаповалової, Г. Рубанової та В. Моторного теоретичне окреслення бретонського ле доповнюється характеристикою творчості Марі де Франс (у підручнику – Марії Французької) як «справжнього майстра цього жанру» [6, с. 101].

Відомо, що з творів Марі де Франс збереглися збірка байок «Малий Езоп», релігійно-дидактичний твір «Чистилище святого Патрика» та 12 ле, найвідоміше з яких – «Ле про жимолость» – представлене в перекладі М. Терещенка в хрестоматії [2, с. 646 – 648]. Це авторська переробка одного з епізодів роману про «Тристана та Ізольду». Вона вирізняється на тлі лицарського наративу властивими «жіночому письму» проникливою ширістю та сентиментальною ніжністю змалювання почуттєвих глибин. Чи не в жіночому підході до розкриття трагічного кохання Тристана та Ізольди причина популярності цього тексту як в часи Середньовіччя, так і тепер?

Іншу французьку авторку – Крістину де Пізан – вважають «першою професійною письменницею Франції» та «однією з перших феміністок» [2, с. 707 – 708]. Відомо, що вона, втративши чоловіка, самотійно дбала про сім'ю, заробляючи на життя письменницькою працею: переписувала книги, ілюструвала їх, писала оригінальні твори, які вражають жанровим розмаїттям (лірична поезія, парафрази латинських авторів, літературна критика, «інструкції» для лицарів і дам щодо керування господарством, трактати на суспільну проблематику, любовні поради тощо) [2, с. 707 – 708].

Найбільш цікава частина творчого доробку Крістини де Пізан – поетичні тексти. Три вірші з її художньої спадщини ввійшли до хрестоматії: «Не маю, синку, я скарбів...» (пер. І. Качуровського), «Втіхи шлюбу» (пер. М. Терещенка), «Сама, я прагну бути без нікого...» (пер. В. Ткаченка). Кожен із них має автобіографічну основу і являє своєрідний інтимний щоденник закоханої жінки, яка п'яніє від почуттів («Втіхи шлюбу»), самотньої вдови, яка страждає без чоловіка («Сама, я прагну бути без нікого...»), мудрої матері, яка дає настанови синові («Не маю, синку, я скарбів...»). Звернемо більш детальну увагу на «повчання» «Не маю, синку, я скарбів...» [2, с. 708]. Література рясніє посланнями батьків до синів (згадаймо до прикладу «Якщо...» Р. Кіплінга, «Листи до сина» В. Стуса). Послання матері до сина – річ неординарна в парадигмі патріархального, а тим більше середньовічного суспільства. Материнські настанови стосуються духовного виміру формування особистості дитини, її долучення до морально-етичних та християнських цінностей. Для матері важливо, аби син усвідомив, що все земне (зокрема матеріальні цінності) – тривке і тлінне, а вічні – Небо, Бог і душа: «Земне – доходить реченця, / Душа триває без кінця» [2, с. 708]. Ці ідеї вписуються в контекст середньовічної світоглядної парадигми, водночас вони позбавлені схоластичного дидактизму і надмірної нав'язливості, пронизані світлом щирої материнської любові.

Комп'юта Донцелля – «перша відома італійська жінка-поетка» [2, с. 781], про яку не збереглося жодних біографічних відомостей. Уціліло лише три її поетичних тексти, один із яких – вірш «В цю пору, коли з листям і квітками...» – представлено в хрестоматії як зразок лірики «нового солодкого стилю». На відміну від чоловічих ліричних текстів «Dolce stil nuovo», в яких оспіване ідеальне кохання до прекрасної дами, у вірші Комп'юти Донцелля передані життєві переживання ліричної героїні,

спричинені заміжжям із нелюбом. Якщо в поетичних текстах авторів-чоловіків домінують надміру вишукані образи та солодково-нудотні любовні мотиви, які в комплексі формують ідеальну, однак неправдоподібну почуттєву сферу, то Комп'юта Донцелля долає ефект штучності в зображенні почуттів: образна система її вірша тримається на опозиції щастя й болю, взаємного кохання й невзаємності в стосунках. Контрастні образи природи увиразнюють внутрішні переживання ліричної героїні («ні лист мене не радує, ні квіти...» [2, с. 781]). Її душевний біль посилюється екзистенційним відчуттям безвиході: «тож мого болю вже ніхто не змінить» [2, с. 781].

Отже, в проаналізованій хрестоматії «Європейське середньовіччя. Літературний флорилегіум» лише французька та італійська літератури представлені жіночими іменами та творами, хоча, безперечно, жінки-письменниці могли б увиразнити кожен національний варіант європейського письменства. «Загублені» імена та «загублена» художня спадщина жінок-письменниць – закономірні явища патріархальної культурної парадигми, і ми маємо докласти максимум зусиль для того, аби віднайти і повернути в літературний канон жінок-письменниць, творчість яких важлива в контексті формування європейської літературної традиції.

Список літератури

1. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / пер. з англ. під заг. ред. Р. Семківа. Київ: Факт, 2007. 720 с. («Висока полиця»).
2. Європейське середньовіччя. Літературний флорилегіум / упоряд. Б. Щавурський. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2020. 944 с.
3. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник: у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006.
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 (А – Л). 608 с. («Енциклопедія ерудита»).
5. Улюра Г. Ніч на Венері: 113 письменниць, які сяють у темряві. Київ: ArtHuss, 2020. 464 с.
6. Шаповалова М. С., Рубанова Г. Л., Моторний В. А. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження: підручник / за ред. Я. І. Кравця. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2011. 476 с.

УДК 82.02

Ігнатенко Д. Є.
к. філол. н.,
ст. викладач кафедри
романо-германської філології
та зарубіжної літератури
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

ЛІТЕРАТУРНА АНТИУТОПІЯ: ГЕНЕЗА І ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Вступні зауваги. Явище антиутопії вивчається протягом тривалого часу в межах різних галузей: філософії, літературознавства, соціології та ін. Своє чітко окреслене художнє втілення і утвердження антиутопія отримує саме в першій половині ХХ ст., що було спричинене революційними подіями в різних країнах, світовими війнами, розповсюдженням фашизму і сталінізму, виникненням тоталітарних режимів. Антиутопія стала тим жанром, який демонстрував наслідки втілення в життя певних